

ІСТОРІЯ ВОЛИНИ

УДК 908/069]:719(477) «1939/1945»

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2021.24.01>

ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ ТА ЙОГО ПАМ'ЯТКИ: ВТРАТИ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Зякун Алла,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії

Сумського державного університету

У статті розглянуто становлення діяльності Волинського музею під час польської, радянської та німецької окупації краю з кінця 20-х по 40-ві роки ХХ ст. Увага акцентується на втратах музею за часів німецької окупації 1941–1944 рр. Аналізуються і вводяться до наукового обігу джерела для вивчення втрачених під час Другої світової війни пам'яток.

Музейні традиції формуються на Волині починаючи з другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Це музей барона Ф. Штейнгеля в Городку, Волинський єпархіальний та краєзнавчий музеї в Житомирі, музей Православного Свято-Володимирського братства у Володимир-Волинському, музей Острозького братства в Острозі, Рівненський музей при місцевому сільськогосподарському товаристві та Музей Хрестовоздвиженського братства в Луцьку. Їх зібрання містили археологічні пам'ятки, архівні документи, рукописи і стародруки, твори малярства та іконопису, декоративно-ужиткового призначення, особливо церковної старовини. Багаті колекції практично були втрачені до 1920-х рр. У цій статті розкрито обставини відновлення музейної діяльності краю з відкриттям Волинського музею. Розглянуто основні напрями діяльності музею в передвоєнний час та подано аналіз стану справ за радянської та німецької окупації краю з 1939 по 1944 рр.. Визначено, що більшість експонатів було втрачено наприкінці 1943 – на початку 1944 рр., під час відступу німецьких військ. З'ясовано, що до середини 1990-х років ХХ ст. чисельність та реєстр зниклих історичних і художніх цінностей фондів музею були не визначені через низку обставин, тому укладання повного переліку музейних експонатів, втрачених Волинським краєзнавчим музеєм у роки Другої світової війни, є не завершеною справою.

Ключові слова: Волинський краєзнавчий музей, експонат, музейний фонд, інвентарні книги, німецька окупація.

Ziakun Alla. Volyn local history museum and its monuments: losses during the Second World war

The article examined the formation of the Volyn Museum during the Polish, Soviet and German occupation of the region from the late 20's to 40's of the 20th century. Attention is focused on the losses of the museum during the German occupation of 1941–1944 years. Sources for the study of lost monuments during the Second World War are analyzed and introduced into scientific circulation.

Museum traditions have been formed in Volyn since the second half of the 19th and the beginning of the 20th centuries. These are the museum of Baron F. Steingel in Gorodok, the Volyn eparchial and local lore museum in Zhytomyr, the museum of the Orthodox St. Vladimir's Brotherhood in Volodymyr-Volynsky, the museum of the Ostroh Brotherhood in Ostroh, the Rivne Museum at the local agricultural society and the Museum of the Exaltation of the Cross.

Their collections included archeological monuments, archival documents, manuscripts and old prints, paintings and iconography, decorative and utility purposes, especially church antiquities. Rich collections were practically lost until the 1920s. This article reveals the circumstances of the restoration of museum activities in the region with the opening of the Volyn Museum. The main activities of the museum in the pre-war period are considered and an analysis of the state of affairs during the Soviet and German occupation of the region from 1939 to 1944 years is given. It is determined that most of the exhibits were lost in late 1943–early 1944 years, during the retreat of German troops. It was found that by the mid-1990s of the 20th century the number and register of missing historical and artistic values of the museum's funds were not determined due to a number of circumstances, so compiling a complete list of museum exhibits lost by the Volyn Museum of Local Lore during the Second World War is not a complete task.

Key words: Volyn Museum of Local Lore, exhibit, museum fund, inventory books, German occupation.

Історія Волинського краєзнавчого музею під час Другої світової війни нічим не відрізняється від інших музейних установ, що діяли на окупованій Україні. Всіх торкнулася рука грабунку, пожеж і простого недбалства. Частково музейні установи Волині були розграбовані ще під час Першої світової війни, коли їхні фонди були евакуйовані на схід, а те, що залишилося, розійшлося поміж польської армії, яка в 1919 р. окупувала Волинь. Після цього музейні осередки краю практично припинили свою діяльність до кінця 20-х рр., поки в Луцьку не відновився Волинський музей. Про відкриття музею

16 червня 1929 р. інформувала польська газета «Przegląd Wołyński», зазначаючи: «Волинський музей за своїм змістом є строго регіональний і має завдання не лише збирати різноманітні зразки пам'яток, але й поширювати знання про пам'ятки культури і мистецтва і любов до них, досліджувати терен Волині, її природу, пам'ятки історії, етнографії» [1]. Відкриття пройшло урочисто за присутності Президента Польщі Ігнаци Мосціцького, про що є запис у Пам'ятній книзі музею «Księga pamiątkowa Muzeum Wołyńskiego» за 1929 р. [2].

На час відкриття, в червні 1929 р. в його фондах, згідно з інвентарними книгами, нараховувалося 4375 експонатів [3, с. 49]. В 30-х рр. музей завдяки підтримці Волинського товариства друзів наук, до якого входили польські та українські дослідники, налагодив контакти з Польською Академією наук та став членом Співки польських музеїв [3, с. 4]. На 1935 р. фонди музею вже обраховувалися в 9000 експонатів [3, с. 49]. Музей поповнювався в основному за рахунок українських та польських благодійників, зокрема, 137 осіб на 1 січня 1938 р. передали до фондів музею 864 предмета. З них 164 для археологічного відділу, 244 для історико-мистецького та 476 для етнографічного [3, с. 51], який був окрасою та візитівкою музею. Експонати було згруповано в чотирьох основних відділах – природничому, археологічному, історико-мистецькому та етнографічному. Музей мав картотеку матеріалів з археології та етнографії Волині, краєзнавчу бібліотеку і невелику технічну майстерню для реставрації пам'яток.

Після окупації радянськими військами Польщі у вересні 1939 р. територія Волині опинилася під їх контролем. Із приходом радянської влади діяльність польської адміністрації на Волині була ліквідована, включаючи й музейні установи. На згадку про ті події в книзі відвідувачів музею є запис із нерозбірливим підписом: «22 сентября 1939 г. посетил Луцкий музей. Предупредил о необходимости сохранить все имущество, вещи и ценности» [4].

До весни 1940 р. діяльністю музею нова влада не цікавилася, поки не з'явилася постанова Раднаркому УРСР «Про організацію державних музеїв і бібліотек у західних областях України». За нею передбачалось організувати «державний обласний краєзнавчий музей у м. Луцьку з такими відділами: краєзнавчий, історичний, етнографічний, археологічний, надавши йому приміщення колишнього Луцького музею» [5, с. 137]. Таким чином, установа отримала новий статус та назву – Волинський краєзнавчий музей, який було підпорядковано новоствореному Волинському обласному відділу народної освіти. Директором музею призначили В.Г. Смовжа, який до того працював у російських музеях і зовсім не був обізнаний з історією та специфікою суспільно-політичного і культурного життя Волині. Заступником із наукової роботи став волинянин Анатолій Дублянський, старшим науковим співробітником – поляк Зигмунт Леський, а на посаду молодшого наукового співробітника було запрошено Олександра Мардкевича – дослідника побуту луцьких караїмів [6, арк. 22].

Наприкінці 1940 – на початку 1941 рр. співробітники музею провели значну пам'яткоохоронну діяльність обстеживши Луцьк і склали перелік історичних пам'яток та будинків, що мали архітектурно-художню цінність та формували історичний вигляд міста. Список цінний тим, що не був позначений ідеологічною кон'юнктурою і включав 14 історичних та 34 архітектурні пам'ятки. Серед них давньоруські кургани, старовинні кладовища – єврейське XV–XVI ст. з надгробками XVI–XVIII ст. і польське з художніми надгробками XVIII ст., кладовища російських та австрійських воїнів періоду Першої світової війни із двома пам'ятниками на братських могилах, пам'ятник на честь героїв 1812 р. та ін. Особливу цінність має складений за вулицями міста реєстр архітектурних пам'яток із коротким їх описом (матеріал, кількість поверхів, характерні деталі) й даними про номери будинків. У ньому вказані замок Любарта й стіни окольного замку над р. Стир, Братська й Покровська церкви XVII ст., вірменська церква XVI ст., єврейські синагоги та молитовні будинки XVII–XVIII ст., караїмська кенаса XVII–XVIII ст., польські костьоли XVII–XVIII ст., житлові будинки XVI–XVIII ст. Ці описи нерухомості Луцька засвідчують, що на вересень 1939 р. в ньому було 4984 будинки (833 мурованих і 4151 дерев'яний). У період Другої світової війни було пошкоджено і зруйновано, за різними даними, від 585 до 1145 будинків і споруд [7, арк. 1–6]. Втрачено чимало історичних та архітектурних пам'яток. Тому матеріали, зібрані в 1940 р. музеєм, мають велике значення для наукової реконструкції вигляду історичного центру Луцька. На початку 1941 р. в музеї було створено відділ радянської історії, музейні експонати національного колориту замінювалися на ідеологічні пам'ятки-агітки.

Початок війни у червні 1941 р. був для містян непередбачувано стрімким: 25 червня Луцьк був захоплений німецькими військами і до початку липня їх окупаційний порядок встановився по всій Волині. За таких умов радянська адміністрація не встигла організувати евакуацію експонатів Волинського краєзнавчого музею, як і інших музейних установ західних областей України. Не були евакуйовані і повністю залишилися на окупованій території фонди музеїв дев'яти областей України: Вінницької,

Волинської, Дрогобицької, Житомирської, Кам'янець-Подільської, Львівської, Станіславської, Тернопільської, Чернівецької [8, с. 37].

Плани евакуації музейних цінностей на випадок непередбачених обставин, так звані «плани разгрузки», були складені ще в 1936 р. в процесі розробки загальних евакуаційних заходів на випадок воєнних дій на територіях, прилеглих до західних кордонів Радянського Союзу. Відповідно до складених наркоматами освіти Росії, України та Білорусії списків була визначена потреба в транспортних засобах та намічені евакуаційні бази у віддалених районах СРСР. Однак на той час у радянському суспільстві навіть думка про те, що події війни можуть торкнутися території СРСР, не допускалася. Тому для евакуації було призначено дуже мало експонатів. Це стало очевидним уже в 1938 р., під час проведення генеральної інвентаризації музейних цінностей. Тоді директори музеїв отримали розпорядження скласти списки найцінніших предметів, розбивши їх на три категорії за ступенем художньої та історичної значущості, чим і визначалася черговість евакуації [9, с. 323–324]. Передбачалося, що експонати світового та союзного значення належало евакуювати в першу чергу. Визначалися також місця їх перебування в евакуації. Безпосереднє керівництво переміщенням експонатів центральних та республіканських музеїв здійснювали музейні відділи наркоматів освіти та комітетів у справах мистецтв союзних республік та Академії наук союзних республік. Відповідальність за вивезення цінностей музеїв обласного і районного підпорядкування покладалася на місцеві відділи народної освіти, відповідні управління в справах мистецтв та керівників відомчих організацій [9, с. 324]. У фондах Волинського краєзнавчого музею зберігаються документи, що засвідчують існування реєстру пам'яток, які належало вивезти в тиллові райони СРСР у першу чергу, однак аналіз подій літа 1941 р. свідчить, що реальні обставини евакуації культурних цінностей значно відрізнялися від визначених директивами схем. Перш за все є цілком очевидним, що вивозити музейні цінності, архівні та бібліотечні фонди на той момент не встигали.

За постановою ЦК ВКП(б) та РНК СРСР «Про порядок вивозу та розміщення людських контингентів і цінного майна» від 27 червня 1941 р. документальні матеріали історичного значення, евакуація яких була неможлива, дозволялося залишати на місцях, при цьому розосередити їх по сховищах, а на випадок відходу частин Червоної армії пропонувалося фонди у приміщеннях архівів привести у хаотичний стан. З від'їздом із міста радянських адміністративних установ музей формально припинив свою роботу, його співробітники вважалися звільненими, тому після вступу німецьких військ до міста музей деякий час перебував у бездоглядному стані. Анатолій Дублянський згадував: «...поспішив довідатись про його долю і зафіксував розбиту вітрину з старовинними грошима, з якої зникло кілька золотих візантійських монет. Увагу привернуло часте відвідування музею німецькими вояками, що нищпорили по залах. Щоб запобігти крадіжкам експонатів, я почепив на вхідні двері шнурок і скріпив його сургучем, на якому поставив печатку XVIII ст., подібну до німецького герба. Німецькі військовики намагалися дізнатися про те, хто опечатав музей, але зірвати печатку не наважувалися» [10, с. 17].

З перших місяців німецької окупації на Волині почала діяти 4-та рота батальйону особливого призначення військ СС, відомі як «батальйони Ріббентропа», із завданням встановлювати контроль за культурними та історичними цінностями, бібліотеками, документацією наукових установ, архівів, фондів музеїв та відправляти їх як трофеї до Німеччини. Зрозуміло, що значна кількість цінностей привласнювалося службовцями «батальйону Ріббентропа», а також чиновниками окупаційної адміністрації, офіцерами й солдатами вермахту. За директивами вищого командування доручалось брати на облік все культурне майно рейхскомісаріату України, тому робота Волинського краєзнавчого музею була відновлена. У серпні 1941 р. новим директором музею було призначено Володимира Чубинського, а 2 листопада, після відповідної реорганізації експозиційної структури, відбулося офіційне відкриття музею за присутності представників німецької влади та жителів міста. Музей функціонував на кошти місцевих організацій та приватних осіб до початку вересня 1942 р., а потім перейшов на баланс Луцької міської управи і був відкритий постійно для відвідувачів щодня від 10:00 до 15:00, а в недільні і святкові дні – від 12:00 до 15:00 [11]. За обліком відвідувачів, з 1 вересня 1942 р. по 31 січня 1943 р. тут побувало 1830 осіб, найбільше 480 – в грудні 1942 р. [12].

Штат музею в ці роки становили 3 особи – директор, секретар і касир, тому робота зводилася до експозиційної екскурсійної діяльності, науково-дослідницька робота була майже відсутня. Однак основним завданням було збереження історичних цінностей. Ще в перші місяці німецької окупації частина раритетів була вилучена з експозиції і перенесена до потаємних місць. Директор музею В. Чубинський пізніше згадував про маленьку кімнату, в якій зберігався архів і була значна кількість музейних речей.

Окупаційна влада час від часу робила інвентаризацію музейного майна, про що свідчать відповідні протоколи від 8 червня й 13 вересня 1942 р., 27 й 30 липня 1943 р. Один з таких протоколів [13, арк. 34–35] наводимо в цій публікації, стилістика тексту збережена.

[м. Луцьк
30 липня 1943 р.]

П Р О Т О К О Л

Дня 30 липня 1943 року переслуханий п. директор краєзнавчого музею в Луцьку ЧУБИНСЬКИЙ Володимир зізнав: служу директором вказаного музею від 15 серпня 1941 року. Сторож ЛЕХ був грубою людиною, не добре виконував свої обов'язки, часто знаходився надворі, чи на вулиці, замість того, щоб слідити за публікою. В музеї було не 7, а 13 перснів і кілець, з яких тільки одне кільце золоте, решта ж бронзові і срібні. З брильянтами перснів та кілець не було, а тільки золоте кільце з маленьким рубіном. В червні 42 р. ротмістрові німецької армії КРЕЙЗЕЛЬОВІ подобався бронзовий перстень XVI стол. І з дозволу посадника п. Тиравського цей перстень Крейзель виміняв на бронзовий хрест XIII чи XIV ст., про що був списаний 8 червня 42 р. акт, підписаний Тиравським, редактором часопису Дублянським, мною і на акті Крайзель видав поквитування в отриманні персня. Цей акт пред'являю Вам (пред'явлений). На довід, скільки було перснів та кілець, пред'являю інвентарну книгу (пред'явлена).

Тільки три крісла були перетягнені тоненькими шнуркам, щоб на них не сідали. Сторож Лех, очевидно, проворонив і хтось два шнури зірвав з крісел, а коли секретарка про це мені сказала, третій шнурок я сховав у шухляду свого бюрока.

Після большевиків залишилися з дощок щити, на яких були советські плакати, агітаційні. Зимою 41 року, коли не було чим топити печей, дошки були порубані і пішли на опал, а коло 4-х метрів старого полотна, яке складалося з кількох частин, вжито на шмати.

В музеї при вході з задніх дверей були повішені великі оленячі роги і повішені були так, що нічого не можна було пронести через задні двері. Роги ці я повісив з другої сторони, а на тому місці, де були вони раніше, повісив маленьку голову гіпсової мавпи.

Мушу зазначити, що коли сторож Лех вибрався з приміщення музею, я в кімнаті його бачив невеликий кусок обгорілого оленячого рога.

На одному маленькому столику в музеї була маленька салфетка, вишивана по углах. Ця салфетка не була експонатом, а положена там тільки для прикраси. Отже, з приводу недбалства сторожа Леха ця салфетка кимсь була вкрадена, про що я не складав акта, бо вона в інвентарі не була одготована.

В музеї є 21 золота монета. Ці монети Вам пред'являю (пред'явлені 21 мон.). Було в 41 році 23 монети, але 2 з них, знову ж очевидно з приводу недбалства Леха, украдені. Це було ще перед тим, як я обняв посаду директора. В той самий час забракли два бронзові персні, фрагмент срібного паска, срібна табакерка, хрестик бронзовий, про що в 42 році п. Скоробогатовим, тоді інспектором майна, було перепроваджене доходження, мною ж 13 вересня 42 р. списаний акт, за підписом моїм, секретарки Хорошилової і касира Жуковської. Цій акт Вам пред'являю (пред'явлений).

В березні 1942 р. була проведена перевірка інвентаря і експонатів і, згідно інвентарних книг, бракувало зазначених речей. В приміщенні музею є маленька кімнатка, де архів і навалено багато чого, ще до цього часу не перевірено, бо на цю роботу треба було б стратити багато часу і людей.

Прочитано:
(Підпис)

Переслухав:
(Підпис)

ДАВО. Ф. Р-1. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 34–35. Оригінал.

Документ фіксував зникнення двох золотих візантійських монет, двох бронзових перстнів і хреста, срібної табакерки, фрагменту срібного паска, однак ці втрати не були пов'язані з організованими акціями вилучення музейних цінностей, а скоріш сталися через недбалість і недогляд музейних працівників внаслідок мародерства і крадіжок. Німці на той час ще не проводили масштабного грабунку експонатів, їхні бажання мали прихований характер, про що вказано в наведеному протоколі.

Саме на безвідповідальність деяких працівників вказує протокол від 27 липня 1943 р., складений референтом карного підвідділу про свідчення звільненого сторожа краєзнавчого музею Блажея Леха стосовно подій, які мали місце в музеї у 1942 р., а саме щодо крадіжки окремих цінних експонатів [14, арк. 20–21].

На початку лютого 1944 р. радянські війська зайняли Луцьк. Останні дні перебування німецької армії та окупаційної адміністрації в Луцьку позначилися спустошенням міста, перш за все Волинського краєзнавчого музею, фонди якого були розграбовані перед відступом німецькою адміністрацією. У постанові Волинського облвиконкому від 15 червня 1944 р. «Про відкриття Волинського державного обласного історико-краєзнавчого музею» констатувалося: «Німецько-фашистські варвари пограбували історичні цінності обласного історико-краєзнавчого музею, вивезли безліч картин знаменитих художників, римські та грецькі золоті і срібні монети» [5, с. 137]. Однак конкретних даних не наводилося.

У серпні 1944 р. Волинська обласна комісія з обліку збитків, завданих німецько-фашистськими загарбниками народному господарству та населенню зібрала 370 відповідних актів по відділу народної освіти та 5 по відділу в справах мистецтв, однак у підсумковій доповіді комісії про наслідки збитків і розслідування злодіянь німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників у Волинській області втрати музею не вказується [15, арк. 8]. У зведеній відомості про збитки, завдані окупантами, форма якої включала вартість майна, втраченого або пошкодженого внаслідок окупації, а також при евакуації та реєвакуації, витрати на ремонт тощо, у графі «Твори мистецтва, бібліотеки, окремі рідкісні книги, рукописи та інші культурні цінності» також стоїть прочерк [16, арк. 3].

В описі фонду Волинського облвиконкому, який зберігається в Державному архіві Волинської області (Ф. Р-6), згадується справа про облік майна, вивезеного румунськими військами з районів Волинської області, затверджений 16 жовтня 1944 р. (Оп. 3. Спр. 13). В описі зазначено, що ця справа передана до фонду обласної комісії з обліку збитків, завданих німецько-фашистськими загарбниками народному господарству й населенню (Ф. Р-164). Однак у згаданому фонді її не виявлено. Припустимо, що в цій справі можуть бути матеріали про музейні заклади Волині в останні дні окупації.

Незважаючи на обмеженість джерельної бази, Державний архів Волинської області містить ряд документів, які дають картину та обсяг втрат пам'яток Волинським краєзнавчим музеєм у роки Другої світової війни. Зокрема, у фонді музею зберігається акт від 30 травня 1944 р. прийняття музею представником радянської адміністрації, а згодом директором музею В.П. Засядчуком [17, арк. 6-7].

[м. Луцьк]

АКТ
прийняття музею т. Засядчуком в присутності
т. Діденко і т. Кавер
30 травня 1944 р.

Відділ мистецько-історичний

1. Великі стінні картини		5 шт.
2. Малі стінні картини		7 шт.
3. Малі краєвиди	7 шт.	Габлоти, забезпечені експонатами 10 шт.
4. Макет Запорозької січі		1 шт.
5. Озброєна статуя		1 шт.
6. Гармата з 17 ст.		1 шт.
7. Старинних фотелів		5 шт.
8. Зброя з 17 ст.		1 шт.
9. Окремі види тканини		1 шт.

Відділ антропологічний

1. Шкаф з останками первісної людини та мамута	1 шт.
2. Ландшафтів	8 шт.
3. Великий портрет	1 шт.
4. Велике дзеркало з 19 ст.	1 шт.

Відділ ентомологічний

1. Шкафи з ентомологічними експонатами	2 шт.
2. Картини	3 шт.
3. Статуя	1 шт.
4. Птахів	12 шт.
5. Дзеркало	1 шт.
6. Вовк	1 шт.

Відділ археологічний

1. Шкафів, заповнених експонатами	8 шт.
2. Старинних фотелів	2 шт.
3. Жорна	2 шт.
4. Реконструкції життя первісної людини в картинах	14 шт.
5. Мистецькі види	2 шт.
6. Посудин	6 шт.

Відділ середньовічний

1. Габлоти, заповнені експонатами	5 шт.
2. Великих картин	5 шт.
3. Малих картин	24 шт.
4. Макет Луцького замку	1 шт.
5. Частини жорен	2 шт.
6. Скриня	1 шт.
7. Таз	1 шт.
8. Мечі	3 шт.
9. Великий хідник	1 шт.

Відділ етнографічний

1. Комплект народного строю	1 шт.
2. Картин	6 шт.
3. Історичних малих картин	28 шт.
4. Габлота з дитячими іграшками	1 шт.
5. Старинні фотелі	10 шт.
6. Види народних вишивок	6 ком.
7. Малих статуї	5 шт.

ДАВО. Ф. Р – 2083. Оп. 1. Спр. 4а. Арк. 6–7. Оригінал.

За загальним актом комісії реєстрації збитків [18, арк. 4] та списками й актами, що фіксують втрати музейних експонатів за окремими відділами відповідно до інвентарної книги надходжень за 1940 р., музей втратив 4094 експоната [19, арк. 1–29 зв.]. З археологічного відділу було вивезено 1776 пам'яток епохи неоліту, бронзового віку, лужицької культури та доби Київської Русі [20, арк. 3]. Історичний відділ втратив 607 експонатів, серед яких – лицарські обладунки, прикраси XV–XVII ст., металевий, скляний, фаянсовий і порцеляновий посуд, тканини XVII–XIX ст., колекція кахлю XV–XX ст., медалі XVII–XX ст., зразки старовинних меблів тощо [21, арк. 5]. Нумізматичні колекції музею до війни налічували 1209 монет, з яких було втрачено 831 монету, тобто близько 69%. З 19 цілісних колекцій чотири виявилися розграбованими повністю, вісім втратили від 30 до 70%. Також потерпіли цінні збірки римських динаріїв, колекції німецьких, польських, французьких, австрійських, голландських, іспанських монет, монет Московії XVI–XVII ст. [22, арк. 21–24 зв.]. Етнографічний відділ було розграбовано повністю. Його втрати становили 807 експонатів: килими, рушники, комплекти народного одягу, прикраси, зразки вишивок, глиняний посуд [23, арк. 4–4 зв.].

Вказані списки були складені протягом липня – серпня 1944 року, фактично відразу після визволення міста. Документи були написані чорнилом на стандартних аркушах паперу, засвідчені підписами директора музею та наукових співробітників і є оригіналами. За згаданими документами, в травні 1944 р. в музеї було зафіксовано наявність 27 шаф і вітрин, заповнених експонатами, 188 окремих предметів. Ці дані дають лише досить приблизне уявлення про стан музейних фондів на кінець окупації, але свідчать про вибіркового характеру вилучення культурних цінностей, на що вказує факт збереження музейних пам'яток на своїх місцях в експозиції на час описів.

Отже, Волинський краєзнавчий музей, як і інші музейні установи України, у період Другої світової війни пережив грабунок та розпорошення колекцій. Але його списки втрат склалися на основі інвентарних книг 1940–1941 рр., а це означає значну ступінь їх вірогідності і уможливило детальний опис кожної пам'ятки в подальшій роботі з розшуку і повернення культурних надбань музею.

Література:

1. *Przegląd Wolyński*. 1929. 23 czerwca.
2. Фонди Волинського краєзнавчого музею. «Кsięga pamiątkowa muzeum Wolyńskiego». ВКМ, Інв. № КДФ–14085.
3. *Sprawozdanie z działalności Wolyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk za lata 1935–1937*. Łuck, 1938. 61 s.
4. Фонди Волинського краєзнавчого музею. «Кsięga pamiątkowa muzeum Wolyńskiego». КДФ–14085, KB – 63404.
5. Луцьку 900 років: 1085–1985: Збірник документів і матеріалів. Київ, 1985. 300 с.
6. ДАВО (Державний архів Волинської області). Ф. Р–1. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 22
7. ДАВО. Ф. Р–6. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 1–6.
8. Кот С. Українські культурні втрати під час Другої Світової війни. *Розбудова держави*. 1996. № 4. С. 37–39.
9. Кот С. Радянська евакуація українських музейних цінностей на території УРСР під час Другої світової війни в контексті проблем повернення та реституції втрачених культурних надбань. *Сторінки воєнної історії України*. 2009. Випуск 12. С. 321–336.

10. Доля культурних скарбів України під час Другої світової війни: архіви, бібліотеки, музеї. Волинський краєзнавчий музей. / Укладачі С. Кот, О. Ошуркевич. Київ–Бремен, 1996. 75 с.
11. *Український голос* (Луцьк). 1942. 10 вересня. № 37.
12. *Український голос* (Луцьк). 1943. 12 лютого. № 7.
13. ДАВО. Ф. Р–1. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 34–35. Оригінал.
14. ДАВО. Ф. Р–1. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 20–21
15. ДАВО. Ф. Р–164. Оп. 1. Спр. 349. Арк. 8.
16. ДАВО. Ф. Р–164. Оп. 1. Спр. 225. Арк. 3.
17. ДАВО. Ф. Р–2083. Оп. 1. Спр. 4а. Арк. 6–7. Оригінал.
18. ДАВО. Ф. Р–2083. Оп. 1. Спр. 4а. Арк. 4. Оригінал.
19. ДАВО. Ф. Р–2083. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 1–29 зв.
20. ДАВО. Ф. Р–2083. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 3. Оригінал.
21. ДАВО. Ф. Р–2083. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 5. Оригінал.
22. ДАВО. Ф. Р–2083. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 21–24 зв. Оригінал.
23. ДАВО. Ф. Р–2083. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 4–4 зв. Оригінал.